

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

ГАРГАТ-УКРАЇНЧУК О. М. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного Університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-1974-1226

ЮРЧИШИН Н. Г. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, адміністративного та конституційного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0001-7110-5369

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.32>

У статті досліджено актуальні питання міжнародно-правових стандартів прав людини, які є основою для подальших стратегічних реформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя, що в сукупності утверджують й визнають загальнолюдські цінності поваги до прав людини і основоположних свобод, демократії, верховенства права. Міжнародні стандарти є результатом тривалої роботи великої кількості держав та міжнародних організацій, які спрямовують свою діяльність на дотримання певних універсальних цінностей, забезпечуючи повагу та захист прав людини всіма доступними способами.

Проаналізовано різноманітні наукові позиції щодо трактування понять «стандарт», «правовий стандарт», «міжнародно-правовий стандарт» та розкрито їх зміст.

Розглядаючи поняття «стандарт» у правовому контексті, можна припустити, що останній трактують як закріплений у документах, із встановленням комплексу норм, правил, вимог щодо забезпечення та захисту прав людини, їх зміст та рівень захищеності. Правові стандарти можуть формуватися як на національному внутрішньодержавному рівні (національні стандарти), так і на рівні міжнародних (регіональних або універсальних) комунікацій (міжнародні стандарти).

Досліджено, що джерела міжнародного права не містять легального визначення міжнародного стандарту прав людини, а також не вказують на визначальні ознаки цієї категорії. Окрім цього, в офіційних міжнародно-правових документах немає вичерпного

переліку цих стандартів. Практика діяльності міжнародних правозахисних організацій також не дає належного твердження цього поняття. У такому випадку, визначення поняття міжнародного стандарту пропонується науковцями в галузі міжнародного права.

Ключові слова: стандарт, правовий стандарт, міжнародно-правовий стандарт, права людини, збройний конфлікт, право мирного часу, право військового стану.

Постановка проблеми

У сучасному світі сприйняття міжнародних правових орієнтирів відбувається у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів, які є стратегічним вектором міжнародної спільноти. Міжнародні правові стандарти є основою для подальших стратегічних реформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя, що в сукупності забезпечують утвердження й визнання загальнолюдських цінностей поваги до прав людини і основоположних свобод, демократії, верховенства права. Як наслідок, захист прав і свобод людини і громадянина набуває цілком оновленого значення, оскільки тривалий час є важливим завданням багатьох держав та міжнародної спільноти загалом. Ця проблема стала актуальною для авторитетних міжнародних організацій, особливо в частині захисту від потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз, а також в умовах збройних конфліктів.

Завдяки підвищеній увазі та стурбованості до цих питань, у різний час було прийнято чимало декларацій, хартій, конвенцій, які закріпили міжнародно-правові стандарти прав і свобод людини і громадянина. Вищезазначені акти розглядають міжнародні стандарти як результат тривалої роботи великої кількості держав із становленням узгоджених позицій в області прав людини. Держави спрямовують свою діяльність на дотримання певних універсальних цінностей, забезпечуючи повагу та захист прав людини всіма доступними способами. Вони відповідальні за виконання своїх зобов'язань у галузі прав і свобод людини перед своїм населенням і міжнародним співтовариством, а тому визнання, дотримання та захист прав і свобод людини й громадянина є одним із найважливіших обов'язків держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження міжнародно-правових стандартів прав людини, аналіз підходів щодо визначення поняття міжнародно-правових стандартів, забезпечення цих прав і свобод, відповідно до міжнародних стандартів, закріплених у міжнародних документах, є важливим і актуальним питанням сьогодення. Обрана тема досліджена в працях таких науковців: О.Я. Гораджаєв, С.М. Ляхівненко, Н.М. Раданович, В.Я. Тацій, Ю.Ю. Білас, Ю.М. Тодика, С.М. Оганесян, В.М. Косович, О.Ф. Фрицький та інші.

Формулювання завдання

Мета дослідження – розкрити питання теоретичних підходів стосовно визначення поняття міжнародно-правових стандартів прав людини.

Наукова новизна полягає в теоретичному осмисленні міжнародно-правових стандартів прав людини та їх загальній характеристиці з точки зору юридичного підходу та практики застосування.

Методологія дослідження

Провідними підходами дослідження стали формально-логічний (догматичний) та юридичний методи наукового пізнан-

ня. При дослідженні особливостей поняття «міжнародно-правовий стандарт» використовується як формально-логічний, так і юридичний метод наукового дослідження. За допомогою них виявляються закономірності та виводяться поняття. Формально-логічний (догматичний) метод полягає в логічній послідовності викладу міркувань, у дотриманні законів (тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави) та правил формальної логіки.

Виклад основних положень

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини – це встановлені в договірному порядку правові норми мінімально допустимого поведіння держав з проживаючими на її території людьми. Тобто це певні цінності, принципи та норми, що визначають необхідний або бажаний зміст і обсяг прав людини, межі їх дотримання та захисту.

З'ясування сутності та змісту поняття «міжнародно-правові стандарти прав людини» передуює аналіз поняття «стандарт». У юридичній літературі поняття «стандарт», як правило визначається як типовий зразок, якому повинно відповідати щось за розмірами, формою, якістю; єдина форма організації, проведення чого-небудь; те, що не має нічого оригінального, своєрідного; шаблон, трафарет [1, с. 274]; як документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній галузі і приймається в установленому порядку на основі консенсусу [2, с. 614]. Разом з тим, це поняття розуміється як норми та принципи, що приймаються у порядку, встановленому чинним законодавством [3, с. 16]. Розглядаючи поняття «стандарт» у правовому контексті, можна припустити, що останній трактують як закріплений у документах, із встановленням комплексу норм, правил, вимог щодо забезпечення та захисту прав людини, їх зміст та рівень захищеності. Правові стандарти можуть формуватися як на національному внутрішньодержавному рівні (національні стандарти), так і на рівні міжнародних (регіональних

або універсальних) комунікацій (міжнародні стандарти).

У такому випадку, правові стандарти є єдині, типові принципи і правила, які складаються в процесі практики їх застосування, шляхом повторюваності упродовж певного періоду та є загальноприйнятим базисом (системою окремих норм, принципів, правил тощо, або ж системою нормативно-правових документів), необхідною для функціонування певного правопорядку [4, с. 90].

Джерела міжнародного права не містять легального визначення міжнародного стандарту прав людини, а також не вказують на визначальні ознаки цієї категорії. Окрім цього, в офіційних міжнародно-правових документах не має вичерпного переліку цих стандартів. Практика діяльності міжнародних правозахисних організацій також не дає належного твердження цього поняття. У такому випадку, науковці в галузі міжнародного права пропонують свої визначення поняття міжнародного стандарту.

Так, М. Хаустова зазначає, що міжнародно-правові стандарти прав людини виступають єдиними основними принципами та нормами щодо поведінки суб'єктів права, які закріплені в основних джерелах міжнародного права. Важливим аспектом у концепції міжнародних стандартів прав людини є те, що вони встановлюють обсяг загальноновизнаних прав і свобод, мінімальний рівень, на якому ці права мають реалізуватися [5, с. 44].

Під міжнародними стандартами прав людини П. Рабінович розуміє закріплені в міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані та функціонально універсальні принципи й норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем суспільного розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони та захисту й передбачають санкції політико-юридичного або політичного характеру за їх порушення [6, с. 24].

У своїх наукових працях С. Шевчук зазначає, що міжнародні стандарти в галузі

прав людини – це загальноновизнані міжнародно-правові норми, які визначають статус особи на загальнолюдському рівні та встановлюють перелік основних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих права і свобод, а також межі можливого або допустимого їх обмеження [7, с. 22].

Разом з тим, С. Ляхівненко міжнародно-правові стандарти трактує як такі, що виступають як загальноприйняті цінності та ідеї в сучасному міжнародно-правовому просторі, закріплені в міжнародних договорах, юридичних актах міжнародних організацій, які відносяться до джерел права та здійснюються в практичній діяльності відповідних міжнародних судових установ [8, с. 671].

Водночас, міжнародно-правові стандарти прав людини трактують як систему правових норм (матеріальних і процесуальних, технологічних/технічних) і нормативних вимог, що мають різну юридичну силу (загальнообов'язкові, рекомендаційні), у яких узагальнюється накопичений міжнародно-правовою практикою досвід регламентації й регулювання суспільних відносин у сфері прав людини, їх реалізації та захисту, спрямованих на забезпечення суспільних відносин у сфері прав людини та їх одноманітного розуміння і застосування [9, с. 12].

На думку М. О. Баймуратова, міжнародно-правові стандарти трактуються через підписання двома і більше державами міжнародних угод із переважного кола питань міжнародних відносин, їх легалізація та реалізація, у т.ч. процес розробки, визнання, прийняття на себе зобов'язань з виконання та реалізації міжнародних правил поведінки, що мають нормативний, типологічний, стереотипний характер і в силу своєї обов'язковості, повторюваності та передбачуваності стають міждержавними, а в широкому розумінні – міжнародними стандартами [10, с. 20].

Зовсім слушною є наукова позиція Л. Луць, яка відзначає, що в сучасних умовах правові стандарти використовуються для адаптації національних правових систем у межах європейського правового простору до європейських міждержавних правових систем. Вони містять принципи та норми

права, які визнані державами-учасницями в межах міждержавно-правових систем, зафіксовані в міжнародно-правових актах та документах і сприяють правовій інтеграції національних правових систем у міжнародну спільноту [11, с. 175]. Із цього твердження можна дійти висновку про те, що міжнародно-правові стандарти існують у межах глобальної міжнародної організації – ООН і двох найбільших регіональних міжнародних об'єднань Європи – РЄ та ЄС.

Як бачимо, у юридичній науці існує велика кількість трактувань категорії міжнародних стандартів прав людини, що свідчить про досить широку зацікавленість визначення сутності цього поняття.

Теоретико-правова характеристика поняття «міжнародно-правовий стандарт» в умовах сучасної міжнародно-політичної ситуації нерозривно пов'язана з концепцією безпеки особистості в міжнародному праві.

За останні декілька років, у міжнародній практиці інтерес до цієї концепції безсумнівно зріс, оскільки з'явилися нові конфлікти та загрози. Сьогодні проблематика безпеки особистості займає одне з центральних місць у міжнародному політичному дискурсі багатьох країн та організацій. Концепцію у тому чи іншому вигляді прийняли багато держав та міжнародних організацій (ООН та деякі регіональні організації) [12, с. 459]. Питання безпекової політики щодо особистості отримало широку підтримку з боку неурядових правозахисних організацій. Практика діяльності правозахисних організацій свідчить про те, що проблема прав людини не є внутрішньою справою держави, та є ізолюваною від дії норм міжнародного права.

Особливо гостро це відчувається в період збройних конфліктів. У цій ситуації проблема дотримання та захист прав людини регулюється не тільки правом збройних конфліктів як галуззю міжнародного права, але й залишається елементом системи військового права тої чи іншої держави. Тому необхідним є робити зусилля щодо розвитку правотворчості в рамках національного військового законодавства, прийняття норм, частково «дублюючих» норм міжнародного права, але спрямованих на його здійснення [12, с. 459].

У юридичній науці з цього приводу вказують на необхідність розмежування «права мирного часу» та «права військового стану» в контексті дії норм військового законодавства у часі та відмінність між мирним та воєнним станом. У цьому контексті, норми військового законодавства можуть прийматися у мирний час, але починають реалізовуватися із фактичним початком військових дій, тобто ключовим фактором є настання специфічних умов військового стану. Зазначена умовність диференціації пов'язана з наявністю широкого спектра кризових ситуацій, у яких може правомірно застосовуватися збройне насильство [12, с. 460]. Також, характеризуючи національне військове законодавство, важливе значення має виокремлення «права кризових ситуацій», яке б ґрунтувалось на спеціальних адміністративно-правових режимах, встановлених національним законодавством.

Разом з тим, до системи національного військового законодавства також необхідно включити норми «права воєнного стану», які б регулювали відносини, пов'язані з правомірним застосуванням державою збройного насильства, а також захисту жертв (громадянського населення, поранених, хворих, військовополонених) під час міжнародних збройних конфліктів. Їхня дія має суворо встановлені часові інтервали (початок і закінчення). Право воєнного стану має ґрунтуватися на нормах міжнародного гуманітарного права, тобто міжнародно-правових зобов'язаннях держави, що обмежують застосування збройного насильства, і не можуть суперечити їм. Початок застосування таких норм має відповідати фактичному початку воєнних дій (тобто моменту виникнення права на індивідуальну чи колективну самооборону відповідно до ст. 51 Статуту ООН), а закінчення – припиненню активних воєнних дій (наприклад, у формі місцевого загального перемир'я, капітуляції) або припинення стану війни (наприклад, у формі односторонньої декларації, угоди/спільної декларації про припинення військових дій, мирного договору) [12, с. 460].

Так, наприклад, в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації в XXI столітті не тільки внесла певні коректи-

ви щодо реалізації прав людини на захист, але й стала наразі практично основним джерелом порушення прав й свобод людини та громадянина, оскільки щоденно завдає матеріальну та моральну шкоду громадянам, порушивши та зруйнувавши звичний спосіб життя громадян України. Притягнути до відповідальності всіх винних осіб наразі неможливо, оскільки військова агресія з боку Росії не припиняється, але всі факти порушення прав та свобод громадян повинні фіксуватися.

Держава, впроваджуючи концепцію безпеки особистості, не тільки створює належне підґрунтя для захисту та допомоги своїм громадянам за спільною ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, але й створила Міжурядову платформу для збору доказів з метою захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини та міжнародному суді ООН.

Будь-яка особа, у відношенні якої було вчинено кримінальний злочин або інше правопорушення, було допущено порушення, гарантованих нормами національного або міжнародного права, її прав чи свобод, представники правозахисних організацій, експерти у сфері прав людини, представники наукової спільноти та всі, хто володіє інформацією про факти порушень прав людини або ж став свідком таких подій може зазначити про такі порушення та надіслати всі необхідні докази та інформацію на офіційну Веб-сторінку: <https://humanrights.gov.ua> [13, с. 324-325].

Висновки

Отже, проаналізувавши вищенаведене, можна дійти висновку про те, що до міжнародно-правових стандартів прав людини відносять як національні, так і міжнародні форми та способи захисту прав. Важливим є розуміння необхідності забезпечення прав людини за будь-яких обставин, особливо коли населення є найбільш уразливим через повномасштабні військові дії. Тому міжнародно-правові стандарти нерозривно пов'язані з концепцією безпеки особистості у між-

народному праві. Міжнародні документи з прав людини визначають основні стандарти гарантування національної безпеки та встановлюють концептуальні основи для подальшого розвитку спеціальних міжнародних стандартів у різних сферах. Стандарти, передбачені міжнародними договорами з прав людини, отримали подальший розвиток у міжнародних документах безпеки, сформульованих під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу та інших інституцій. Окрім цього, незважаючи на існування у юридичній літературі різних наукових формулювань і точок зору, міжнародно-правові стандарти прав людини – це норми, що передбачають загальнодемократичні вимоги та обов'язки держав, які повинні з урахуванням особливостей свого суспільного ладу, національного розвитку бути втіленими у своїх системах.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. Ірпінь: ВТФ «Перун». 2009. 1736 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енциклп.». 2003. Т. 5: П-С. 736 с.
3. Ганзицька Т.С., Штанько М.В. Міжнародні стандарти прав людини: теорія та практика реалізації в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 16-18.
4. Чорнописька В. Правові стандарти як міжнародно-правова категорія: теоретичні основи [Електронний ресурс]. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. Т. 9, № 4. С. 88-95.
5. Хаустова М.Г. Міжнародні стандарти в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 43-51.
6. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук*. 2016. № 1 (84). С. 19-29.
7. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав

людини у контексті західної правової традиції: монографія. Київ: Реферат. 2007. 848 с.

8. Ляхівненко С.М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С.666-672.

9. Путраймс І.І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. К. 2013. 20 с.

10. Баймуратов М. А. Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине. Харьков: Одиссей. 356 с.

11. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. 565 с.

12. Кравцова М.О., Кравцов О.Г. Актуальні проблеми дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в умовах дії військового стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) з:а загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 458-461.

13. Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2 (2023). С.323-326.

Yurchyshyn N. G.

*candidate of legal sciences, associate professor of the department of international, constitutional and administrative law of the Ivano-Frankivsk educational and scientific legal institute of the National University «Odesa Law Academy»
e-mail: nataliur1980@gmail.com*

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS HUMAN RIGHTS: THEORETICAL BASICS

The article examines the current issues of international legal standards of human rights, which are the basis for further strategic reformation processes in all spheres of social life, which collectively affirm and recognize universal human values of respect for human rights and fundamental freedoms, democracy, and the rule of law. International standards are the result of long-term work of a large number of states and international organizations, which direct their activities to the observance of certain universal values, ensuring respect and protection of human rights in all available ways.

Various scientific positions on the interpretation of the concepts «standard», «legal standard», «international legal standard» were analyzed and their content was revealed.

Considering the concept of «standard» in the legal context, it can be assumed that the latter is interpreted as fixed in documents, with the establishment of a set of norms, rules, requirements for ensuring and protecting human rights, their content and level of protection. Legal standards can be formed both at the national intrastate level (national standards) and at the level of international (regional or universal) communications (international standards).

It has been studied that the sources of international law do not contain a legal definition of the international standard of human rights, nor do they indicate the defining features of this category. In addition, official international legal documents do not have an exhaustive list of these standards. The practice of activities of international human rights organizations also does not provide a proper statement of this concept. In this case, the definition of the concept of an international standard is proposed by scholars in the field of international law.

Keywords: standard, legal standard, international legal standard, human rights, armed conflict, law of peacetime, law of martial law.